

Livet som en jazzimprovisation

"Livet är oförutsägbart och förändras ständigt, och sättet vi navigerar genom det är helt enkelt genom att improvisera, eftersom vi inte har något annat val... Varför lär vi oss inte improvisation i skolor? Varför fick vi inte lära oss improvisation av våra föräldrar när vi växte upp."

Så inledde den danske jazzpianisten Niels Lan Doky sitt så kallade TED-talk [föredrag](#). Inför ett fullsatt auditorium fortsatte han med att säga att improvisation är den enskilt viktigaste färdigheten som vi någonsin kommer att förvärva i livet. Men, i stället får vi höra att det viktigaste är att ha en plan och ett utstakat mål. Att lära sig att göra saker och ting på ett visst sätt. Men förr eller senare är det något som sätter käppar i hjulet och som tvingar oss att improvisera.

Vi borde ta lärdomen från jazzmusiken, sade Niels Lan Doky med eftertryck. Jazz är inte bara musik utan en urinstinkt som hjälper oss att överleva. Den har så mycket att erbjuda. Tekniskt, praktiskt, själsligt och filosofiskt. Därför borde folk lyssna mer på jazz och inte minst makthavare och politiker.

"Life is a lot like jazz – it's best when you improvise."
George Gershwin

Jag mötte själv, som nyfiken novis, jazzens inneboende själ under en jazzvecka på Visingsö. Där fick vi lära oss hur jazz går till. Om ensemblespel. Om improvisation. Om ödmjukhet och kamratanda. Och där fanns en så varm och inkluderande atmosfär att jag, liksom flertalet andra, återvänder år efter år. För jazz blir lätt en livsstil ett sätt att leva.

Men hur går det då till när jazzmusiker [improviserar](#)?

Jo, ungefär så här: Jazzgruppen börjar med att spela låtens melodi eller tema. Efter det börjar improvisationerna. En i taget får ”sola”. Improvisera fritt medan de andra i gruppen ”kompar” för att ge stöd så att det svänger. När en är klar med sitt ”solo” tar nästa vid. Improvisationerna kräver fullständig närvaro i nuet och att man lyssnar på medmusikanterna.

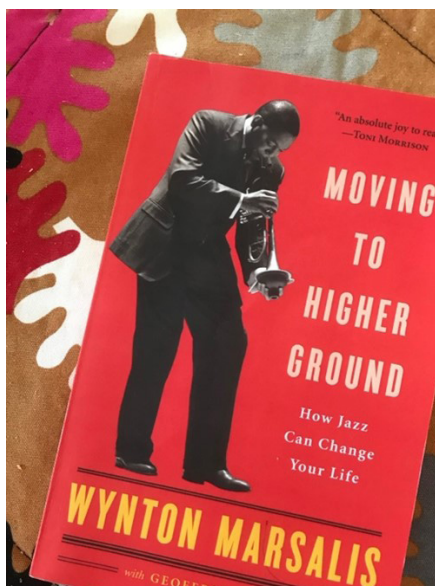
Efter att alla har ”solat” går man ofta tillbaka till låtens melodi och tema med ett snyggt avslut.

Jazzimprovisationerna eller ”solona” är inte nedskrivna på ett notblad och planerade i förväg. Och just det är mycket ovanligt i musikvärlden. I de flesta andra genrer är musiken komponerad och planerad in i minsta detalj. Musikerna förväntas spela bara det som står skrivet på notbladet. Gör man inte det då har man ställt till det.

Jazzmusiker improviserar inom ramarna för ackordprogressioner och teman. Innanför fasta strukturer, som till exempel kan vara tolv takter, ges frihet. Det gör då ingenting om en ton låter lite illa bara man fortsätter och landar rätt. Låt den ”falska” tonen följas av ett sammanhang som gör att den inte längre är ”falsk”. Eller som jazztrumpetaren Miles Davis förklarar:

– There are no wrong notes in jazz: only notes in the wrong places.

För Niels Lan Doky är jazzen en metafor för att utforska livet, samhället och människans villkor mer på djupet. Det är den också för den amerikanske trumpetaren Wynton Marsalis. Hans bok *Moving to Higher Ground: How Jazz Can Change Your Life* är inte mindre än en kärleksförklaring till jazzen och hur jazz som livsform kan tillämpas i vardagslivet för att skapa en rikare och mer meningsfull tillvaro. Förmågan att improvisera är avgörande inte bara för musiker, utan för alla människor, förklarar Marsalis. Livet är fyllt av oväntade händelser, och förmågan att improvisera och hitta nya lösningar är guld värt.

Marsalis avslutar med att uppmuntra läsaren att omfamna improvisation som en central del av livet. Även om det kan kännas skrämmande att inte alltid ha en fast plan, öppnas också dörren för kreativitet, innovation och personlig tillväxt. Improvisation, både i jazzen och i vardagen, handlar om att skapa något nytt och vackert ur det som är – och att njuta av det.

Improvisationens kärna är, som den amerikanske författaren och violinisten Stephen Nachmanovitch skriver i boken *Spela fritt – improvisation i liv och konst*, medvetandets fria lek. Det sker när man fritt tecknar, skriver, målar och spelar det som spontant stiger fram ur det undermedvetna. Sådan lek är visserligen förenad med ett visst mått av risktagande och som man måste vara beredd att ta. Det gäller att våga vara frimodig och agera utan att vara rädd för att misslyckas.

Det ligger i barnets natur att improvisera och det är i leken som det framförallt kommer till uttryck. Det är barnet i oss som i leken utvecklar kreativitet och förmåga att improvisera. Där det sker kallar författaren och musikern [Tor Våge](#) för mellanrummet. I sin bok med just titeln *I mellanrummet* utvecklar han sina tankar.

Mellanrummet är i korthet:

– ... den plats, situation eller sinnesstämning då rörelse, förändring, paradigmskiften och upptäckter äger rum. Då vi lär oss se saker och ting på ett annat sätt än vad som är vanligt. Då vi kan vara fria och tillåtna att göra misstag. Men också då det nya tar form.

Mycket som vi ser runt omkring oss är skapelser som har tillkommit för att de ska användas på ett speciellt sätt. Det gäller såväl fysiska platser som sociala förhållanden och som är omgärdade av lagar, förordningar och sociala normer.

Tor Våge exemplifierar med lekparkar för barn.

– De är utformade av vuxna och avsedda att användas på ett speciellt sätt. När vi ser hur en rutschkana är utformad förstår vi att man tänker sig att barnen ska gå uppför stegen. Vänta på sin tur. Sätta sig på rumpan för att sedan åka nedför rutschkanan. Men barnen utforskar och uppfinner nya sätt att använda den som att klättra uppför eller åka baklänges. Då händer det att vuxna ingriper och säger att ”så får man inte göra”. Och barnen undrar varför då?

När barnen experimenterar, improviserar och utforskar, som i det här exemplet rutschkanan, befinner de sig i mellanrummet, förklarar Tor.

Improvisation är en grundläggande del av hur vi utforskar världen redan som barn. Sinnebilden är Pippi Långstrump. Hon följer inga färdiga manus.

– Hon befriar oss från formerna. Hon improviserar. Sover med fötterna på huvudkudden. Det är så man lär sig improvisation, betonar Tor.

Improviserar gör också forskare. När nobelpristagare berättar om hur upptäckter gått till är det som att lyssna på en lektion i lek och improvisation.

Men många föreställer sig nog att vetenskapligt arbete handlar om att använda sig av strikta, beprövade och systematiska metoder. Att ingenting får ske av en slump utan vara noga övervägt och planerat i förväg. Men så är det långt ifrån alltid. Många av historiens största vetenskapliga upptäckter har skett genom en kombination av slump, intuition och ett öppet sinne – en slags vetenskaplig improvisation.

Improvisation är en konst som äger rum inom vissa ramar. I jazzen kan en skicklig musiker sväva fritt över ackorden, men bara för att denne känner deras inneboende logik. Vetenskapen fungerar på samma sätt – Einstein kallade sin tankeprocess för en sorts musikalisk intuition. Han var klar över att upptäckens väg i vetenskap inte kan utstakas i förväg.

– Det finns inga regler som garanterar att man kommer fram till en upptäckt.

I boken *Serendipity: Accidental Discoveries in Science* skriver kemisten Royston M. Roberts att många vetenskapliga genombrott har uppstått genom oväntade händelser och tillfälligheter. Wilhelm Röntgens upptäckt av röntgenstrålar och Alexander Flemmings upptäckt av penicillinet är två exempel. Wilhelm Röntgen råkade av ren tillfällighet upptäcka en ny form av strålning som kunde tränga igenom fasta objekt när han experimenterade med katodstrålar. Av en slump märkte Alexander Fleming att en mögelsvamp dödade bakterier på en odlingsplatta. Det ledde till upptäckten av penicillinet. Om han istället hade slängt preparatet, utan att ställa sig frågan *Varför händer detta?* hade inget hänt. Hans nyfikenhet och förmåga att improvisera ledde fram till upptäckten.

Ytterligare ett exempel är James Watson och Francis Crick upptäckt av DNA-molekylens form och som visar hur improvisation, intuition och slump samverkar i vetenskapen. James Watson och Francis Crick var båda på sitt sätt outsiders. Inte några som man räknade med skulle kunna göra några som helst

banbrytande upptäckter. I bästa fall uppfattades de som medelmåttor. Men det skulle visa sig att de hade en ovanlig begåvning. De var kreativa och vågade ge sig utanför de vanliga tankebanorna.

Improvisation i vetenskap hör inte bara samman med de stora upptäckterna och vetenskapliga genombrotten, utan är också inslag i själva vardagsforskningen. Fältstudier, kvalitativa intervjuer, tolkningar av data innehåller inslag av det oförutsägbara. Många forskare vittnar om att de viktigaste insikterna ofta kommer när de minst anar det.

I artikeln *Qualitative Research as Jazz* använder forskarna Penny Oldfather och Jane West jazzmetaforen för att belysa kvalitativ forskning, särskilt genom att framhäva improvisationens roll. Forskningsprocessen utvecklas ofta spontant snarare än att den strikt följer en förutbestämd plan. Det gäller att kunna navigera utan ”partitur” och att som en hund kunna nosa sig fram i terrängen. Vara lyhörd, observant och att kunna ställa om.

Precis som jazz är kvalitativ forskning inte en mekanisk process utan förutsätter ett levande och dynamiskt samspel mellan struktur och spontanitet. En kreativ akt där forskare måste balansera mellan metodologiska ramar och öppenhet för det oväntade. Liksom en jazzmusiker hör vart tonföljden kan leda, ser en forskare mönster innan de blir bevisade. Och ibland sker genombrott i en plötslig ingivelse, men alltid med en solid grund av kunskap i botten.

För övrigt tycker jag att universiteten skulle må bra av att bli mer ”jazzig”. Lite ”swing” i föreläsningarna skulle kunna väcka lust och minska leda hos studenterna. En [brittisk studie](#) visade att cirka 60 procent av studenterna upplevde att minst hälften av föreläsningarna var tråkiga, och över en fjärdedel uppgav att de brukade avvika i samband med rast. Hur det ser ut i Sverige vet jag inte, men under min tid som forskare och lärare var det knappast ovanligt att höra talas om monotona föreläsningar där manuskript och PowerPoint-sjok fullproppade med text dominerade. Nog skulle universiteten kunna ta lärdom av jazzens improvisatoriska värld – för som sociologen och professorn Steve Fuller uttryckt det:

– The best teachers are very much like the best jazz artists.

Bengt Starrin
Professor emeritus
bengt@starrin.nu